

ХАРАКТЕРИСТИКА УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ ЯК ЗАСОБУ РОЗВИТКУ ВОКАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

В статті розглядаються особливості розвитку вокальних способностей молодших школярів на матеріалі українського фольклору. Аналізуються підходи видатних педагогів до музичального виховання в народній традиції, проводиться характеристика різних жанрів фольклору та їх вплив на формування вокальних способностей молодших школярів.

Ключевые слова: вокальные способности, песенная традиция, музыкальный фольклор, младшие школьники.

In article features musical and linguistic dialect of region of Rivne's Polissya based on the analysis of melodic and poetic text ceremonial song. Characterized content rite of «kust», determined by specific means and methods of regional singing style.

Keywords: musical language dialect, song tradition, regional style of singing, ceremonial tradition.

Національне в ієрархії цінностей стоїть над груповою структурою суспільства і має універсальний характер. Воно ідентифікує людину серед інших етносів на зовнішньодержавному рівні. За переконанням О. Вишневецького, «людина з'являється на світ як потенційний носій певної сукупності «видових ознак» народу, до якого належить генетично і культурно. Бо все у природі має родові та видові характеристики і людина – не виняток. Інша справа, чи ці ознаки одержали в її житті належний розвиток, чи ні» [2, с. 65].

Б. Ступарик наполягав: «Суспільство, сім'я, школа мають виховати людей, які досконало знають минуле народу... Це сприятиме розбудові такої незалежної держави і такої національної школи, які б відповідали історичним традиціям і прагненням українського народу» [10, с. 7].

З усією гостротою питання щодо поширення впливу народного мистецтва на систему музично-естетичного виховання дітей та підлітків було розглянуте діячем народної освіти кінця ХІХ століття, педагогом-методистом С. Миропольським. Він доводив, що у народній пісні «позначилися глибокі художні елементи обдарованого поетичним чуттям слов'янського племені. У цьому сенсі народна пісня в педагогіці є носієм живих індивідуальних основ національного виховання. При цьому наша народна пісня служить незамінним засобом для утворення здорового смаку, розуміння витонченого і здатності ним насолоджуватися. Ця пісня проста, але високомистецька; простота і захоплююча всю душу глибина її мелодії, своєрідна оригінальність її гармонії складають такі риси її виховного ідеально-естетичного впливу, які знищують будь-яку можливість замінити її сурогатом. Народної пісні не можна замінити в початковому вихованні, як не можна замінити нічим молока матері для немовляти ... Маючи в запасі розкішний освітній матеріал народної музичної творчості, було вкрай необачно не скористатися ним на користь школи, на користь освіти народу ...» [5, с. 51].

Разом з тим фольклор – це рівноправна самоцінна складова частина музичної культури в цілому. Нерідко за спрощеним розумінням етнічного губляться більш сутнісні уявлення про нього, що пов'язані з генетичними коренями народної пісенної мови, яка природно заповнювала музичний простір: народ співав свої пісні, своїм способом виспівував їх на голоси, композитори «аранжували» музику, яку створював народ, церква навчала співочому мистецтву методом «музично-мовного інтонування» (за Б. Асаф'євим), тобто «Генетичним методом» (за Б. Критським), шкільне спів викладався як церковний (те саме: «мова на розспів»). І це було природно, оскільки в традиційній культурі український спів завжди займало значне місце.

Особливий інтерес викликає український дитячий музичний фольклор, який допомагає вирішенню широкого кола педагогічних завдань, пов'язаних з розвитком вокальних здібностей дітей молодшого шкільного віку. Високий мистецький рівень,

невичерпна енергія, завзяття, емоційна насиченість вітчизняного фольклору, розмаїття пісень яскраво відбивають світогляд, естетичні уподобання, саму психологію українського народу. Це самобутнє явище посідає визначне місце не тільки в національній, а й у європейській та загалом світовій культурі. Тому базування процесів виховання та навчання дітей на народних традиціях, серед яких особливе значення належить пісенному жанру дитячого фольклору, є актуальним.

Фольклор як художня форма відображення морально-естетичних поглядів народу активно використовувався в народній педагогіці. У патріархальній селянській громаді діти були органічно включені не тільки у трудове життя, де без них не могли обходитися, але і в традиційну культуру в цілому, де у них була своя роль. Склалося навіть самостійний напрям – дитячий фольклор, який містить особливості, характерні для традиції в цілому. У ньому відбилася своєрідність дитячого світобачення, чуттєве сприйняття дійсності [7].

Перебуваючи в постійному зіткненні з художньою творчістю в його природних побутових умовах, діти поступово засвоювали народну музично-поетичну мову, осягали основи традиційної культури. Відбувалося це в різній формі і різними способами, у тому числі за допомогою різноманітних ігор, пісень, хороводів. Саме за їх допомогою здійснювалася соціалізація дитини, трансливалися етичні й естетичні норми життя.

Соціально-педагогічне значення українського дитячого музичного фольклору настільки багатогранне, що в ньому знаходять відображення не лише естетичні й етичні ідеали, а й історія, філософія, психологія, дидактика – вся ціннісна система, культурна спадщина Українського народу, яку він передавав поколінням. Як першооснова музичної культури, вітчизняний музичний фольклор є природним підґрунтям для загального музично-естетичного розвитку, формування музичної культури, зокрема музичних здібностей у дітей дошкільного віку.

По-перше, особливості фольклорної музичної мови – простота та музичність мелодій утішок, забавлянь, колискових, якими постійно супроводжуються будь-які моменти повсякденного життя дитини, – формують здатність дитини до сприймання, естетичні смаки, становлення інтересів, допомагають кожній дитині швидко запам'ятати і репродукувати їх композиційну побудову.

По-друге, пісенний фольклор, будучи важливим засобом інтелектуального та духовного зростання, має здатність розвивати у дітей творчий підхід, виховувати творчу фантазію, дає можливість проявляти власні творчі можливості. Активним засобом розвитку творчої діяльності є творчі завдання. Саме особливості пісенного дитячого фольклору, його природність спонукають дітей до творчих дій, активізації ініціативи, емоційної чутності. Тільки в таких умовах найбільш повно розкриваються творчі можливості дітей [7].

Усна народна творчість протягом тисячоліть була чи не єдиним засобом узагальнення життєвого досвіду народу, втіленням народної мудрості, народного світогляду, народних ідеалів. «Фольклор» – узагальнене визначення народної мудрості, народного знання, народної творчості, що разом визначається як «народна мудрість, народознавство». Одним з перших цей термін використав англієць В. Томс, котрий у 1846 р. В українській фольклористиці цей термін одним з перших почав використовувати М. Драгоманов [7].

«Музичний фольклор» можна визначити як народну музично-поетичну творчість, частину набутку народної спадщини минулого, що включає власне музично-поетичний фольклор – вокальну (переважно пісенну), інструментальну, вокально-інструментальну і музично-танцювальну колективну творчість народу, яка існує, як правило, у неписемній формі і передається завдяки виконавському мистецтву талановитих народних митців. Народна музична творчість тому і має назву народної, що створена найкращими представниками, виразниками естетичних ідеалів всього народу, підтримувалась і вдосконалювалась широким загалом. Кожен твір музичного фольклору представлено цілою системою стилістично і семантично споріднених варіантів, що характеризують зміни народної музики в процесі її виконання [1]. За визначенням О. Смоляка, український музичний фольклор – це «поліфункціональне етнокультурне явище, що сформувалося на теренах проживання автохтонного українського етносу і є віддзеркаленням способу музичного мислення нашого народу» [9, с.4].

А. Іваницький розглядає фольклор як багатожанрову систему, що складається з прозових, речитативних, пісенних та ігрових творів. До дитячого фольклору він зараховує як творчість дітей, так і твори, що виконуються для дітей дорослими [3]. Цієї ж думки дотримується О. Смоляк. У своїх роботах він обґрунтовує думку, що український дитячий музичний фольклор сформувався на теренах проживання автохтонного українського етносу і є віддзеркаленням способу музичного мислення нашого народу. Це «поліфункціональне етнокультурне явище, яке реалізується у відповідному віковому середовищі засобами ряду речитативних, співних та ігрових творів», – зазначає О. Смоляк [9].

Українським народом накопичена велика кількість пісень, інструментальних творів, створено численні їх варіанти. Вони передавались з покоління в покоління, досягали своєї довершеності, залишаючи все найцінніше. «Навіть найгеніальніша людина не змогла б за своє коротке життя виконати подібну роботу. Звідси найвища художня цінність кращих зразків народної музики, їх неперевершена краса й досконалість... Ця музика – народна історія, жива, яскрава, соковита, сповнена пристрасті й правди», – зазначає О. Ростовський [6, с.157].

В. Скуратівський, відомий український етнограф, фольклорист, письменник, в авторській праці «Берегиня» подає вислів відомого українського письменника М. Стельмаха про українську народну пісню: «Віки мужності й звитяги, віки з шаблею в боях і за плугом на кровію политому полі, віки мук на невольничих торговицях трьох материків і віки боротьби проти татарських, турецьких, монгольських та інших орд, віки надії в очах і сльози на віях, віки журби в серці і нескорченої думи на чолі, грозові ночі повстань і тугою пересновані дні жіночого чекання, дівочої вірності – така наша народна пісня» [8, с.19].

Слід відзначити, фольклорні жанри не існують ізольовано, а розвиваються в тісних взаємозв'язках. Так, у минулому естетичні смаки, художні здібності дітей формувались та розвивались на чисельних піснях календарних та обрядових свят, ритуалів, які давали перші уявлення про навколишній світ, вчили шанувати працю, робити добро, бути милосердними, любити природу.

Взимку це були новорічні й різдвяні колядки і щедрівки, які адресувались господарям із щирими побажаннями щастя, здоров'я, всіякого гаразду. У веселих різдвяних театральних дійствах – вертепах, діти спочатку спостерігали, знайомилися, вчилися, розвивали, а потім і проявляли свої музичні та акторські здібності, духовно опановували дійсність.

Навесні співалися веснянки – хорові пісні з іграми, танцями, в яких органічно поєднувалися мелодія, слово, рух, відповідні міміка й жести. Під час літнього сонцестояння урочисто, з багатьма обрядами і піснями святкувався поетичний і магічний День Івана Купала.

Восени та взимку, коли вже були завершені основні сільськогосподарські роботи, проходили вечорниці, на яких поєднувались заняття рукоділлям з піснями й танцями. Кожен народний звичай, традиція, обряд чи свято обов'язково спрямовані на виховання людської душі, гідності, легкої вдачі, індивідуально-колективної праці і дозвілля. Засобами самореалізації, через народні традиції природно розв'язуються проблеми розумового, морально-етичного, трудового, фізичного та естетичного виховання.

Теоретико-методологічні аспекти застосування народних музичних традицій для розвитку музично-творчих здібностей дітей, у тому числі дошкільного віку, широко розроблялись у ХХ столітті зарубіжними дослідниками Б. Бартоком, З. Кодаєм, К. Орфом, Б. Трічковим. Використовуючи в музичній освіті дітей творче музикування, формуючи в них музичний слух як основу музичної освіти, на класичній, сучасній та народній музиці різних країн і континентів, вони прагнули включити музику до загальної системи гармонійного розвитку особистості людини [9, с.157].

Зокрема, К.Орф, видатний німецький композитор і педагог, вважав, що в ранньому дитинстві найкраще звертатися до найдавніших мовних форм, які духовно відповідають раннім ступеням розвитку свідомості дитини. На його думку, не можна виховати особистість на випадковому матеріалі. Найкращим для виховання дітей дошкільного віку є народна словесна творчість: колискові пісні, лічилки, дражнили, скоромовки, заклички, приказки, колядки, щедрівки, веснянки тощо. При їх виконанні діти можуть легко ставати творцями

найпростішої мелодії, що активізує музичне мислення, а обрядові тексти фольклорного матеріалу викликають посилену роботу уяви учнів. «Це був світ, доступний усім дітям. Я не думав про виховання особливо обдарованих дітей, а мав на увазі виховання на ширшій основі, яка б дала змогу охопити й малообдарованих дітей» [11, с.58].

Аналізуючи музично-виховну систему К. Орфа, О. Ростовський зазначає, що вона «закладає хороші передумови для участі дітей у різноманітній музичній діяльності, оскільки ґрунтується не лише на інструментальному, а на ритмопластичному, танцювальному, співацькому музикуванні. Вона акумулює передові гуманістичні ідеї гармонійного розвитку особистості, пробудження її творчого потенціалу. Орієнтація на природні сили особистості, на елементарне музикування, на фольклор як першооснову музичної культури, визначають прогресивність і плідотворність педагогічних пошуків К. Орфа» [9, с. 171].

З. Кодай, видатний угорський композитор, фольклорист, педагог і просвітител, писав: «Музика – могутнє джерело душевного збагачення. Наша справа – відкрити його усім людям» [4, с. 246]. З. Кодай був переконаний, що відкриті ним і Б. Бартоком, який також підкреслював значення фольклору, народних ладів і ритмів у дитячому музичному вихованні, народні пісні мають стати надбанням усього народу.

О.Ростовський зазначає, що вихідна позиція педагогічної концепції З.Кодая полягає в тому, що основою музичної культури нації і основою музичної освіти, є народна музика і пісня, які через доступність мови та простоту форми передають дітям високі культурні та мистецькі цінності. На думку педагога, тільки спів може розвинути ладовий слух, що є фундаментом музичальності [9, с.172-173]. «Глибока музична освіченість розвивалась завжди тільки там, де основою був спів... Коріння музики у співі» – декларував З. Кодай [4, с. 54].

В основі його методичної системи знаходиться спів, оскільки, на думку З. Кодая, співацький голос є найдоступнішим музичним інструментом. Тому основними складовими навчальних програм з музики для загальноосвітніх шкіл Угорщини став пісенний матеріал, підібраний у так званому «кодаївському дусі» (угорські народні та ігрові дитячі пісні), який сприяє розвитку навичок музичного читання-писання, хоровий спів, слухання музики, виховання на уроках музики.

Ми повністю розділяємо думку З. Кодая, що виховання особистості буде ґрунтовним за умови опори на національний фольклор та традиції музичної культури своєї нації. При створенні експериментальної методики ми спиралися на окремі педагогічні ідеї музиканта-педагога, а саме на використання національного дитячого музично-ігрового фольклорного матеріалу у музичному вихованні дітей. Особливо імponує прагнення засобами народної музики вплинути на духовний світ дитини, у нашому випадку – молодшого шкільного віку, сприяти розвитку вокальних здібностей, гармонійному розвитку особистості, вихованню емоційної чутливості, формуванню музичних здібностей на фольклорному матеріалі, засвоєнню музики як специфічної мови людського спілкування.

Цікавими є педагогічні ідеї відомого болгарського педагога ХХ століття Бориса Трічкова. В основі його методики був метод «свідомого нотного співу» («східці»), в якому беруть участь не тільки розум і свідомість, а й «слухняне горло», тобто голосовий апарат. Найважливішим педагог вважав встановлення координації між слухом і голосом. Диференціюючи форми і методи роботи, завданням музичного виховання дітей дошкільного віку було досягти повної музичної координації дитячого голосу і слуху; розвинути тональне почуття щодо болгарської народної пісні та західноєвропейської музики; розвинути живе відчуття ритму; культивувати любов до музики та активне бажання співати. Б. Трічков вважав: якщо дошкільне музичне виховання проводиться методично правильно і цілеспрямовано, «свідомий спів» у школі буде здійснюватись на міцній основі. Як зазначає О. Ростовський, ця думка Б. Трічкова не втратила свого науково-практичного значення до цього часу [9, с. 183].

Безсумнівно, навчальні програми з музики і співу для початкових класів загальноосвітніх шкіл повинні охоплювати гранично повно народнопісенний матеріал. Він дає виключно великі можливості: для розкриття музичних здібностей дитини; для пізнання

школярами традиційної народної культури та її морально-естетичних засад; для розкриття музично-мовним способом природних ресурсів дитячих голосів і їх природного розвитку.

Все це може дати народна пісня (як матеріал) і народна піснетворчість (як метод). Їх переваги полягають в наступному:

- внутрішній зв'язок співу з рідною мовою (навик співу способом «мови на розспів»);
- високий поетичний лад народних пісенних текстів, їх образно-виразні елементи, символіка;
- метод варіювання, імпровізації наспівів;
- синкретизм мистецтва співу, зв'язок з пластикою рухів, мімікою, танцями, грою на простих народних музичних інструментах, драматичним мистецтвом;
- музичні ігри, обряди, звичаї, що містять знання про загальнолюдські етичні норми;
- жанрове та стильове розмаїття народних пісень;
- багатоаспектність тематики народних пісень;
- виразні й образотворчі моменти у народному співі;
- художнє спілкування і функціонально-сміслова дія в процесі народного співу;
- зв'язок народно-співочої культури з композиторським творчістю тощо.

Як видно, всі перераховані характеристики народної пісенної творчості дають надзвичайно широкий простір для музичних дій в рамках шкільної та позашкільної естетичної роботи. Причому вирішуються завдання не тільки суто музично-естетичного порядку, а й такі соціально важливі виховні завдання як розвиток комунікативних якостей, умінь гармонійно встановлювати міжособистісні відносини, навичок координації дій і самоконтролю, етики поведінки і самовіддачі, зібраності й волі.

Отже, спираючись на наукові висновки, досвід етнопедагогіки, можна констатувати, що дитячий музичний фольклор, у нашому випадку український, представляє особливу цінність у навчально-виховній роботі з дітьми, зокрема молодшого шкільного віку. У процесі природної музично-ігрової діяльності створюються умови для музичного виховання, розвитку вокальних здібностей, загальної пізнавальної активності.

Література:

1. **Аникін В.П.** Фольклор как коллективное творчество народа./ В.П. Аникін. – Москва, 1969. – 356 с.
2. **Вишневський О.** На шляху реформ. // Актуальні питання сучасної української освіти та змісту виховання. Вибрані науково-публіцистичні праці./ О. Вишневський – Дрогобич: Коло, 2005. – 176 с.
3. **Іваницький А.І.** Українська народна музична творчість / А.І. Іваницький. – К.: Муз. Україна, 1990. – 336 с.
4. **Кодай З.** Избранные статьи. / З.Кодай. – М.: Сов. композитор, 1983. – 400 с., с. 246
5. **Миропольский С.И.** О музыкальном образовании народа в России и Западной Европе. – СПб., 1882, – С. 50-51.,
6. **Ростовський О.Я.** Лекції з історії західноєвропейської музичної педагогіки. Навчальний посібник. – Ніжин: Видавництво НДПУ ім. Миколи Гоголя, 2003. – 193 с.,
7. **Садовенко С.М.** Світ фольклору: Український дитячий музичний фольклор як засіб формування музичних здібностей дітей дошкільного віку. Науково-метод. посібник. // С.М. Садовенко. – К.: Київська нотна фабрика, 2007. – 332 с
8. **Скуратівський В.Т.** Берегиня: Художні оповіді, новели./ В.Т.Скуратівський–К.:Рад. письменник, 1987. – 278 с., с. 19
9. **Смоляк О.С.** Український дитячий музичний фольклор: підручник-хрестоматія для викладачів та учнів / О. Смоляк. – Вип. 1. – Тернопіль: Лілея, 1998. – 80 с.
10. **Ступарик Б.М.** Школі – національне виховання молоді (вибрані статті)./ Б.М.Ступарик. – Івано-Франківськ: Плай, 2005. – 304 с.
11. **Элементарное музыкальное воспитание по системе Карла Орфа / Ред. – сост. Л.Баренбойм.** – М.: Советский композитор, 1978. – 211с., с. 58